

ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРСЬКОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА

О. П. Ткачук, канд. філол. наук,
докторант кафедри полоністики Інституту філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
E-mail: helenatkachukzhukowska@gmail.com

Компаративістичне дослідження, що пропонується, здійснено на перетині літературознавства та антропології культури. Стаття присвячена висвітленню проблеми імперського дискурсу у творах англійського класика польського походження Джозефа Конрада, який, приїхавши до Великої Британії у віці двадцяти років, інтегрувався в англійське художнє, митецьке та інтелектуальне середовище, у зв'язку з чим органічно поєднував культурні реалії польської та англійської національно-культурних моделей.

Незважаючи на авторитетну принципову позицію Едварда Саїда щодо імперської інтервенції, дослідники ставляться до виявлень колоніальної експансії толерантніше, пропонуючи альтернативні моделі імперського залучення. Так, Сара Міллз, Пітер Х'юм, Мері Луїза Пратт, Енн МакКлінток, Пітер Кейн, Ентоні Хопкінс вважають, що необхідно враховувати чинники, що впливають на специфіку імперськості, насамперед, в контексті історії, політики та економіки. Адже імперіалізм, за формулою Пітера Кейна та Ентоні Хопкінса, визначається як комплекс намірів та матеріальних сил, які схиляють держави до вторгнення або спроби вторгнення у суверенітет інших держав. Ці спроби можуть приймати різноманітні форми. У такий спосіб, науковці впевнені, що уявлення про колоніалізм, як про систему, що має виключно нищівний та експлуатаційний характер, не має стосунку до дійсності. Дуже часто представники різних професій, що припливали на англійських кораблях до тубільного населення, «освоювали» нові території мирним чином, шляхом торгівлі, підкупу, подарунків та, нерідко, одруження з місцевими жінками. Подібні міжкультурні зв'язки маніфестуються у таких творах Джозефа Конрада, як «*Almayer's Folly: A Story of an Eastern River*» («Примха Олмейра: Історія східної річки», 1895), «*An Outcast of the Islands*» («Вигнанець з островів», 1896), «*The Rescue: A Romance of the Shallows*» («Порятунок: Роман мілин», 1920). Акліматизувавшись в англійському суспільстві, письменник засвоїв англійську національно-культурну ідентичність на художньо-естетичному рівні, у глибинах свідомості зберігаючи польські духовні цінності. Органічно сприйнявши британський імперський заклик, у питаннях підкорення територій він залишався на позиціях гуманізму, що було виявленням етнорелятивізму не тільки як маніфестації англійської національно-культурної ідентичності, але й як можливого наслідку польської Ягеллонської традиції. Специфіка імперського та антиімперського аспектів художнього світу митця вивчалася Жоржем Жан-Обрі, Седріком Ваттсом, Лінн Сазерленд, Ентоні Фотерджиллом, Хенріком Зінсом, Бенітою Перрі, Жаком Дарра, але досі на різноманітних формах співпраці місцевого населення з представниками «цивілізованих» народів, представлених у творах Конрада, дослідниками увага ще не акцентувалася. Ось чому вивчення альтернативних моделей імперськості або моделей колабораціонізму у творах Конрада є таким актуальним в контексті досягнення мети – дослідження його англійської національно-культурної ідентичності, яку він набув в результаті функціонування успішної стратегії акультурації.

Ключові слова: Джозеф Конрад, імперський дискурс, колоніалізм, гуманізм, Велика Британія, англійська нація, англійська національно-культурна ідентичність, Ягеллонська традиція.

Аналізуючи функціонування колоніального дискурсу у творах Конрада, зазвичай, застосовують логічну і збалансовану теоретичну базу доволі монолітної, суцільної системи координат Саїда [10], забуваючи, що існують опоненти його принципової позиції щодо імперської інтервенції, так само як й інші, альтернативні моделі імперського залучення. Дослідники часто підходять до вирішення проблем колоніального дискурсу прямолінійно, вбачаючи в розгалуженому потоці текстів імперського характеру будь-якого кшталту ясне та безсумнівне значення, єдину природу. Натомість існує комплекс чинників, які визначають ускладнений, навіть його заплутаний характер. Так, Сара Міллз вважає, що подібне бачення може містити антиісторичну тенденцію і не враховувати політичні мотиви та обумовленості, тоді як широко варіюючись, саме вони і є тими економічними та політичними факторами, які створюють відмінності в індивідуальному та національному самовизначенні.

Методи дослідження – порівняльно-історичний, культурно-історичний. Беручи до уваги, що англомовні джерела досліджуваного текстового матеріалу інтерпретуються українською, лінгвістичне опанування текстів та процес рецепції відбувається одночасно з інтерпретацією та процесом перекладу. Використання методу асоціативно-концептуального аналізу у дослідженні текстів сприяє виявленню домінантних смислів художніх текстів, розкриттю специфіки національно-культурної ідентичності.

Мета – враховуючи думку теоретиків імперськості Сари Міллз, Пітера Х'юма, Мері Луїзи Пратт, Енн МакКлінток, Пітера Кейна, Ентоні Хопкінса, які зазначають особливості функціонування дискурсу, насамперед, в контексті історії, політики та економіки, розкрити специфіку британської імперськості в художньому світі Джозефа Конрада, що у своїх політичних, ідеологічних та ідейно-філософських поглядах стояв на позиціях гуманізму.

Наукова новизна – імперські та антиімперські аспекти художнього світу митця вивчалася такими дослідниками, як Жорж Жан-Обрі, Седрик Ваттс, Лінн Сазерленд, Ентоні Фотерджилл, Хенрік Зінс, Беніта Перрі, Жак Дарра та іншими, але досі не досліджувалася проблема колаборації, яка репрезентує гуманістичний пафос переконань Джозефа Конрада.

Об'єкт дослідження – романи Джозефа Конрада «An Outcast of the Islands» («Вигнанець з островів», 1896) та «The Rescue: A Romance of the Shallows» («Порятунок: Роман мілин», 1920).

Предмет дослідження – аналіз своєрідності імперського дискурсу у творах Джозефа Конрада, який в результаті акультурації набув риси англійської національно-культурної ідентичності.

Ставлення до колоніалізму тільки як до руйнівного та грабіжницького процесу не дає реального уявлення, чим насправді є панування метрополій. А сфера колоніального дискурсу є конгломератом розмаїтих систем, що залежать від контекстів, в яких вони розігруються, існує цілий ряд факторів та мотивацій, що стикаються з різноманітними формами опору і колаборації. Саме тому Енн МакКлінток переконує, що необхідна така форма постколоніальної теорії, яка могла б запропонувати об'єктивні параметри колоніального правління в цілому, припускаючи, що всі колоніальні контексти в різних ситуаціях представляють відмінні колоніальні стосунки, бо «імперське правління виникло із сузір'я процесів, що приймали безсистемну форму в результаті безлічі сутичок з альтернативними формами влади, досвіду, можливостей та права»¹⁵ [9, с. 16]. Адже імперіалізм, за

---

¹⁵ Тут і надалі переклад наш.

формулою Пітера Кейна та Ентоні Хопкінса, визначається як комплекс намірів та матеріальних сил, «які схиляють держави до вторгнення або спроби вторгнення у суверенітет інших держав» [3, с. 43]. Ці спроби можуть приймати різноманітні форми.

Інтегруючись в англійську культуру, Конрад підсвідомо засвоїв і англійську картину світу, зокрема, ставлення до іноземців, що могло бути виявом британської етики. Так, видається примітним те, що англійці у творах письменника репрезентовані позитивними героями. Конрад добре усвідомлює їх недоліки та слабкості, але не перестає їх «невпинно величати», підкреслює Вірджинія Вульф [11, с. 267]. Поблажливо ставлячись до цих відчайдуш та авантюристів, він залишається про них надзвичайно високої думки.

Сюжет роману «An Outcast of the Islands» («Вигнанець з островів», 1896) акцентує альтернативні моделі залучення імперського дискурсу, демонструючи різноманітні форми співпраці місцевого населення із «завойовниками». Довірений фірми «Гедиг і К^о» одружений із дочкою голови фірми, народженою від тубільної жінки. Перш ніж стати процвітаючим комерсантом, Пітер Віллемс пізнає усі тасмні складові гендлярського успіху на островах. Заняття комерцією спричинило для Конрада поділ моряків на певні категорії. Одні підпорядковують свою діяльність справжньому впровадженню цивілізації у тих народів, які потребують допомоги сильних, мудрих та доброзичливо налаштованих білих, як, наприклад, Лінгард, а інші, заклавши душу, думають лише про власне збагачення, презирливо ставлячись до кольорових та напівкольорових мешканців колоніальних зон, яких вони оббирають, як Гедиг і Віллемс.

Вплив неоромантика Стівенсона, відчутний у творчості Конрада, з його зачарованістю «поезією сильних, енергійних характерів містило в собі» [1, с. 72] здоровий гуманістичний імпульс, тому неоромантичний герой Том Лінгард стає символом мирного й успішного завоювання нових земель Британською імперією. Несучи нелегкий тягар безкровної колонізації, він стає монументом віри у «культурну місію» англійської нації, завдяки комерційній діяльності якої відбувається ефективне засвоєння європейських, зокрема британських національних та культурних цінностей: «Перед нами стоїть на весь виріст ідеальна людина: себто надзвичайно вмілий і дотепний практик, шкіпер корабля, що дає прибуток, виправдовує себе комерційно» [2, с. 413]. Том Лінгард швидко досяг успіху в справах, але лише його багатство і викликає повагу Віллемса, який знаходиться у «безнадійній ворожнечі з духом моря» [4, с. 17], «відчуваючи інстинктивне презирство до чесної простоти цієї роботи» [4, с. 17]. Здатність до безкомпромісного морського ремесла в Конрада є тим етичним мірилом, що виявляє всі потаємні, непростимі вади героя. «Здібний хлопець – але моряка з нього не вийде» [4, с. 17], – такий висновок робить Лінгард, характеризуючи Віллемса як здібного комерсанта. І не помиляється. Готовність працювати в морі та з морем товаришувати створює в людині міцний внутрішній стрижень, навкруги якого формуються всі інші моральні якості. Згодом, відсутність у Віллемса твердої основи етичних понять спричинює його моральне падіння і загибель.

Тоїн Фелола підкреслює, що Велика Британія, різними шляхами завойовуючи світ, використовувала свої розкидані анклавні для сприяння власним торговим інтересам, з метою отримання цінних знань з географії та економічного потенціалу віддалених районах, а також – дуже неохоче – втручання у місцеву політику [6, с. 129]. Розповсюджена для британців практика підкорення територій мирним шляхом часто здійснювалася завдяки підписаним з місцевими мешканцями домовленостям про захист від інших держав, які давали Сполученому Королівству «право на політичний суверенітет на підлеглих територіях, що дозволяло британцям проводити зовнішню політику в статусі влади і втручатися в місцеву політику в інтересах миру та вільної торгівлі» [7, с. 98]. Британців відрізняла спільна віра у вищу привабливість своїх політичних інститутів, етосу, рівня виховання, а також «literary culture» («літературної культури») [5, с. 85–86], що проявлялося у формах поведінки, – впевнений Джон Дарвін. Стосується це також і моделей імперського залучення.

Висновки. У певному розумінні, переконаність британської раси у своїй вищості не могла не впливати на ментальність місцевих мешканців, зокрема, тоді, коли взаємовигідні потреби задовольнялися внаслідок колаборації, що сприяло підвищенню авторитета Великої Британії у світі. Функціонування на підсвідомому рівні в Конрада польського імперського дискурсу, який відіграв не останню роль у становленні романтичного патріотичного комплексу в поляків, вочевидь, переходячи в категорію міфу, став для письменника, певним чином, метатекстом, крізь іманентний зміст якого легко прочитувався британський імперський простір. *Vice versa* – усвідомлення імперських британських параметрів актуалізувало в письменника імперські польські орієнтири.

HUMANISTIC PLANE OF BRITISH IMPERIALISM IN JOSEPH CONRAD'S ARTISTIC WORLD

Olena Tkachuk, PhD in Philology,

E-mail: helenatkachukzhukowska@gmail.com

The article is devoted to the problem of imperial discourse in the works by Joseph Conrad. Despite the monolithic system of coordinates and the principled position of Edward Said concerning the imperial intervention, researchers offer alternative models of imperial engagement. Most often, researchers consider a large number of imperial texts to be a single concept. Sara Mills, Peter Hulme, Mary Louise Pratt, Anne McClintock, Peter Cain, Antony Hopkins believe the factors affecting the specificity of imperialism must be taken into account primarily in the context of history, politics and economics. Scientists are convinced that colonialism is not only a destructive and exploitative system. Very often, the representatives of English nation mastered new territories peacefully, through trade, bribery, gifts and, often, marriages with local women. Similar intercultural connections are represented in such works of Joseph Conrad as "Almayer's Folly," "An Outcast of the Islands," "The Rescue: A Romance of the Shallows." Adapted to English culture and acclimatized in English society, organically perceived the British imperial appeal, the writer remained at the positions of humanism in the conquest of territories. The peculiarities of the imperial and anti-imperial aspects of Conrad's world were studied by Georges Jean-Aubry, Cedric Watts, Lynn Sutherland, Anthony Fothergill, Henryk Zins, Benita Parry, Jacques Darras, but the researchers have not paid their attention yet to the various forms of cooperation of the local population with representatives of "civilized" peoples.

Key words: *Joseph Conrad, imperial discourse, colonialism, humanism, Great Britain, English nation, English national identity, Jagiellonian tradition.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Катарский И. М. Английская литература от 70-х годов XIX в. до первой мировой войны / И. М. Катарский // История английской литературы : в 3 т. / редколл.: И. И. Анисимов, А. А. Елистратова, Д. Г. Жантиева, Ю. М. Кондратьев. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – Т. 3. – С. 5–113.
2. Ніковський А. Джозеф Конрад / Андрій Ніковський // Ніковський А. Vita Nova. Книга II / Андрій Ніковський. – Київ : Проект та фінансове сприяння В. В. Яременка, 2015. – С. 405–420.
3. Cain P. J., Hopkins A. G. British Imperialism: Innovation and Expansion, 1688–1914 / Peter J. Cain, Antony G. Hopkins. – London ; New York : Longman, 1993. – XV, 504 p.
4. Conrad J. An Outcast of the Islands / Joseph Conrad. – Garden City ; New York : Doubleday, Page & Company, 1925. – 373 p.
5. Darwin J. A Third British Empire? The Dominion Idea in Imperial Politics / John Darwin // The Oxford History of the British Empire ; eds. Judith M. Brown and Wm. Roger Louis : in V vol. – London ; Oxford : Oxford University Press, 1999. – Vol. IV : The Twentieth Century. – P. 64–87.
6. Falola T. British Imperialism: Roger Louis and the West African Case / Toyin Falola // The Statecraft of British imperialism: Essays in Honour of Wm. Roger Louis / ed. by: Robert D. King, Robin W. Kilson. – London ; Portland : Frank Cass, 1999. – P. 124–142.
7. Falola T. A., Heaton M. M. A History of Nigeria / Toyin Falola, Matthew M. Heaton. – Cambridge ; New York ; Melbourne ; Madrid ; Cape Town ; Singapore ; São Paulo : Cambridge University Press, 1999. – 332 p.
8. Hulme P. Colonial Encounters: Europe and the native Caribbean, 1492–1797 / Peter Hulme. – New York : Methuen & Co., 1986. – 141 p.
9. McClintock A. Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest / Anne McClintock. – London : Routledge, 1995. – 449 p.
10. Said E. W. Orientalism: Western Conceptions of the Orient / Edward W. Said. – New York : A Division of Random House, Inc. 1979. – 378 p. – (Vintage Books).
11. Woolf V. Joseph Conrad / Virginia Woolf // Conrad w oczach krytyki światowej / pod redakcją Henryka Krzeczakowskiego ; wyboru dokonał Zdzisław Najder ; przełożyła Halina Carroll-Najder. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. – S. 263–272.

REFERENCES

1. Katarskiy I. M. Angliyskaya literatura ot 70-kh godov XIX v. do pervoy mirovoy voyny / I. M. Katarskiy // Istoriya angliyskoy literatury : V 3 t. / redkoll.: I. I. Anisimov, A. A. Yelistratova, D. G. Zhantiyeva, YU. M. Kondrat'yev. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1958. – T. 3. – S. 5–113.
2. Níkovs'kiy A. Dzhozef Konrad / Andriy Níkovs'kiy // Níkovs'kiy A. Vita Nova. Kniga II / Andriy Níkovs'kiy. – Kiyv : Proyekt ta finansove spriyannya V. V. Yaremenka, 2015. – S. 405–420.
3. Cain P. J., Hopkins A. G. British Imperialism: Innovation and Expansion, 1688–1914 / Peter J. Cain, Antony G. Hopkins. – London ; New York : Longman, 1993. – XV, 504 p.
4. Conrad J. An Outcast of the Islands / Joseph Conrad. – Garden City ; New York : Doubleday, Page & Company, 1925. – 373 p.
5. Darwin J. A Third British Empire? The Dominion Idea in Imperial Politics / John Darwin // The Oxford History of the British Empire / eds. Judith M. Brown and Wm. Roger Louis : in V vol. – London ; Oxford : Oxford University Press, 1999. – Vol. IV: The Twentieth Century. – P. 64–87.
6. Falola T. British Imperialism: Roger Louis and the West African Case / Toyin Falola // The Statecraft of British imperialism: Essays in Honour of Wm. Roger Louis / ed. by: Robert D. King, Robin W. Kilson. – London ; Portland : Frank Cass, 1999. – P. 124–142.
7. Falola T. A., Heaton M. M. A History of Nigeria / Toyin Falola, Matthew M. Heaton. – Cambridge ; New York ; Melbourne ; Madrid ; CapeTown ; Singapore ; São Paulo : Cambridge University Press, 1999. – 332 p.
8. Hulme P. Colonial Encounters: Europe and the native Caribbean, 1492–1797 / Peter Hulme. – New York : Methuen & Co., 1986. – 141 p.
9. McClintock A. Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest / Anne McClintock. – London : Routledge, 1995. – 449 p.
10. Said E. W. Orientalism: Western Conceptions of the Orient / Edward W. Said. – New York : A Division of Random House, Inc, 1979. – 378 p. – (Vintage Books).
11. Woolf V. Joseph Conrad / Virginia Woolf // Conrad w oczach krytyki swiatowej / pod redakcją Henryka Krzeczковского ; wyboru dokonali Zdzisław Najder ; przełożyła Halina Carroll-Najder. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. – S. 263–272.

Надійшла до редакції 26 серпня 2018 р.